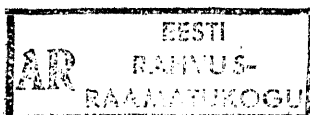

Spetsiaalne fond

EESTI KIRJANDUS

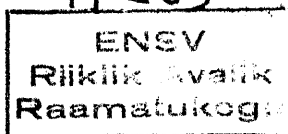
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

KUUESTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1922

SP. 289

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1922

XVI AASTAKÄIK

№ 8

Hain Henno †.

Eesti rahva poliitiline ehk majandus-ühiseluline ärkamine pärast pikka orja-aega ulatub 18. aastasaja kuuekümnendatesse aastatesse tagasi. Selle liikumise kandvaks jõuks on C. R. Jakobson, nagu J. W. Jannsen, F. R. Kreutzwald ja teised kirjanduslist ärkamisaega kehastavad. Kui kirjanduslise ärkamise noored idud Eesti pinnal võrsusid ning tugevamaks said, siis ei sündinud poliitilise liikumisega seda mitte. Temale pandi alus Peterburis salga Eesti-Läti tegelaste poolt, kes seisid lähemal Aleksander II vabameelsetele uuendustele ja reformidele. Sealt toodi ta kõige pealt üle Peterburi Eesti tegelaste kodunurka Viljandimaale Holstre valda. Sellepärast tuleb Holstret Eestis õieti selle liikumise hällikohaks lugeda.

Alul oli liikumisel ainult kohaline tähendus, varsti aga laienes ja omandas ta enesele ülemaalse rahvuslase ulatuse. Üheks agaramaks ja virgutavamaks töömehes selles liikumises Holstres oli tulisehingeline noormees Hain Henno. Ja mitte Holstres ükski, vaid tema tegevus ulatus kaugemalegi üle oma kodunurga piiride, nagu alamal näeme.

Hain Henno¹⁾ sündis 9. veebruaril (v. kal. j.) 1836. a. Härjakoorma talus Holstre vallas Paistu kihelkonnas Viljandimaal. Tema isa Juhan Henno, kes Härjakoorma talu tütre Ell Härg'i enesele naiseks kosis, teenis oma hoolsuse ning usinusega mõisa rendihärra juures täielise lugupidamise. See oli põhjuseks, et temale Holstre valla Kovali talu anti, mis endise pidaja käes hooletusse oli jäänud. Uue pere-mehe käes hakkas talu varsti õitsele lööma. Peagi aga

1) Olen allikatena tarvitanud A. Jürgensteini kirjutust „Ain Henno 80-aastane“ „Eesti Kirjanduses“ nr. 2 — 1916, H. P. kirjutust „Hain Henno 85-aastane“ „Päevalehes“ nr. 50 — 1921. ja Hain Henno nekroloogi „Päevalehes“ nr. 153 — 1922.

suri isa ja tema poeg Henn võttis peremehe kohused enese kanda.

Alghariduse sai Hain Henno Holstre Pulleritsu külakoolis kooliõpetaja Jaak Pulleritsa juures. Kooli lõpetades ihkas Henno linnakooli astuda, et seal õppimist jätkata. Selle keelas aga rendihärra Blossfeldt ära. Ometi läks 17-aastaselt noormehel hiljemini korda üks aasta Paistu kõstri Ullai juures õppida. Nii omandas ta tolle aja kohta enam-vähem korraliku alghariduse, mida pärast veel iseõppimise teel täiendas.

Holstres oli Hain Henno esimeseks tähtsamaks sammuks Holstre mõisa rentnikkude õiguste eest, kes rendihärra Blossfeldti ülekohtu all raskesti kannatasid, välja astuda. Nimetatud rendihärra pani Holstres kaks põlist veskit kinni, tegi takistusi linaleotamises jne. Et sellest ülekohtust vabaneda, hakkasid Holstre ärksamad pojad Adam Petersoniga nõu pidama, kuidas mõisat valla kätte rendile võtta. Otsustati 1864. a. kevadel palvekiri saata otse Balti kroonumaade valitsejale Riiga ja Peterburisse kroonumaade ministrile. Vastava sisuga palvekirja valmistas üliõpilane Peeter Peterson. Sellele palvekirjale kirjutas esimesena alla Hain Henno. Oma sammu ning eeskujuga virgutas ta ka teisi palvekirja allakirjutamisele. Tol ajal ei olnud säherduste palvekirjade kirjutamine ning saatmine nalja-asi, sest et Balti mõisnikud iga vähemat kui rahva tungi vabadusele otse karmilt maha suruma ruttasid ja eestvõtjaid taga kiusama hakkasid. Ja varsti pandigi ametivõimude poolt uurimine palvekirja saatjate kohta toime, sest selles teos nähti rahva üleskihutamist. Et palvekirja valmistajat Petersoni päästa, tunnistas Hain Henno enese palvekirja autoriks. Selle oma sammuga läks tal korda ametivõimused rahustada, kuna viimased, palvekirja valmistajat silmas pidades, otsusele jõudsid, et liikumisel ainult kohalik tähendus ja ta üle Holstre valla piiride ei ulatu.

Hain Henno käis mitu korda veel Holstre mõisa kui ka teiste üldiste asjade pärast Riias ning Peterburis, kus ta valla esindajana vennakseid Petersonisid ning teisi, keda Holstre liikumise pärast taga kiusati, võimude ees jõudu mööda kaitsis.

Juba varakult võitis Hain Henno oma ümbruse täielise lugupidamise, nii et ta 1864. a. sügisel valla eestseisjaks valiti, mis ametit ta pikkade aastate jooksul pidas. Ta oli siis ainult 28 aastat vana. Valla eestseisjana tasus ta ausasti temale ülesnäidatud usaldust. Holstre mõisa jagamine võõrastele veneusulistele hoiti ära, ehk küll vene

vaimulikud selle vastu tublisti kihutustööd tegid. 1868. a. nälja ajal aitas Henno vallale hääl tingimustel vilja muret-seda, võttis agarasti koolitööst osa jne. Tema ajal ehitati Holstresse nägusad kivikatustega koolimajad, nagu neid tol ajal teistel valdadel ei olnud. Tema mõjul jätsid mõisnikud ja kirikuõpetaja ka Paistu kihelkonnakooli kinni panemata.

Kui Holstres nõu pidama hakati, kuidas eesti rahva üldisi õigusi laiendada ning tema rasket seisukorda sellega kergendada, siis oli Hain Henno siin jälle üks agaramatest tegelastest. 1864. a. kevadel seati palvekiri keisri nime peale kokku. Palvekiri sisaldas 10 punkti. Nõuti peale muu vallakohtu vabastamist mõisa võimu alt ja uue kogukonnaseaduse maksmapanekut, teo-orjuse ja ihunuhtluse kaotamist, talumaade müügihinna kindlaksmääramist erapooletute vene ametnikkude poolt, teede tegemise ja posti-jaama-maksu ühetasast jaotamist valdade ning mõisate vahel jne.

Ka sellel palvekirjal ei puudunud Hain Henno allkiri. Palvekiri tõlgiti Peterburis vene keelde ning anti keisrile tema tiibadjutandi krahv Kelleri kaudu ära. Samal ajal peeti Peterburi tegelastega nõu, kuidas teist palvekirja palju suurema hulga allkirjadega ning suurema saatkonnaga (esimese palvekirja töid kolm saadikut Peterburisse) keisrile ära anda. Prof. Koeler tuli siin appi ning sõitis suvel oma isa talusse Lubjasaarele, et seal asja õhutamiseks koosolekut ära pidada. Sellest koosolekust jutustab Adam Peterson järgmist:

„Ootamata tuli saadik minu juurde Holstresse teatega, et hr. Koeler juba Lubjasaarel olevat. Koosoleku-päev oli üsna ligi. Sain napilt seda teatada ainult Holstre meestele, Kõrgemäe Annus Kasele, juhtumisi ka Alaveske Andres Treufeldile ja koolmeister Jakobsonile Helme. Holstrest sõitsid minuga kaasa Hain Henno, Massumõisa Hans Ainson, Muri Hans Lee, Jaan Adamson, minu vend Kipi Hans, õemees Jaak Peet, tädipoeg Koordi Jaak Hansen ja Aidust õemees Koigu Peeter Jaakson. Ettevaatuse pärast sõitsime ööse. Hr. Koeler oli sinna ka oma sugulasi, ustavaid sõpru ja tuttavaid kutsunud. Sinna jõudes leidsime, et seal rahvast juba kaunis suur kogu oli. Seal pidasid kõnet: hr. Koeler, Helme koolmeister Jakobson ja Jaan Adamson ja viimaks, kui kõige noorem, ka mina. Kõnede sisu oli tungiva vajaduse üle, üht suurt eesti saatkonda riigipea ette saata, uuendusi ja kaitset paluma, ja palvepunktide äramääramine. Siin andsin ma aru oma

pealinna-reiside üle ja direktor Magisku Holstre reisist ja panin pea-palvekirja eeskava ja järgmised palvepunktid ette:

1) Need palvepunktid, mis mina kevadel pealinnas tiibadjutandile krahv Kellerile olin annud;

2) palvepunktid, mis minu vend Peeter oma üldises palvekirjas Puiatu ja Kõpu saadikutega tiibadjutandile parun Offenbergile (Kuramaa mees) kõige kõrgema nime peale oli annud;

3) palvepunktid, mis vend Peeter Karula ja Tarvastu saadikutega tiibadjutandi krahv Borgi läbi kõige kõrgema nime peale — peale nende valdade erakaebuse — oli annud.

Need punktid harutati kõik ükshaaval läbi, kiideti heaks ja võeti vastu. Mulle tehti ülesandeks suurt eesti saatkonda organiseerida, pea-palvekirja valmistada vastuvõetud punktidega ja sellele niipalju allkirju muretseda, kui iganes võimalik. See oli raske ülesanne, pealegi sel ajal, kus mind nagu röövlit otsiti ja tabada tahteti. Aga suure hoole ja väsimata töö tõttu ning oma tublide kaastööliste abiga läks ta siiski hiilgavalt korda. Mu venna Peetri vangistus tegi ka hr. Koeleri ettevaatlikuks. Ruttu lõpetas ta koosoleku ja sõitis selsamal ööl pealinna tagasi. Rahvas läks öö varjul igaüks oma poole. Ja ehk see koosolek küll rahva poolest kaunis suur oli, jäi ta siiski ainult temast osavõtjate teada. Rahvas oli ärganud. Tema rahvusetunne oli tugev. Äraandjaid ei olnud. Jällegi oli Hain Henno, kes sellest tähtsast ajaloolisest koosolekust südilt ja südamlikult osa võttis, sellega oma eluõnne ja tulevikku rahva kasuks julgesti kaalu peale pannes.“

Palvekiri anti üle 1000 allkirjaga, mis mitmest maakonnast kogutud olid, ja ühes 95 eri-palvekirjaga 9. nov. 1864. a. keisrile Tsarskoje Seloos ära.

Mitte üksi sellest tähtsast asjast ei võtnud Hain Henno elavalt osa, vaid ta oli ka Eesti Kirjameeste Seltsi liige, kaua-aegne Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi kassapidaja jne. C. R. Jakobsoni perekonna eestkostjana aitas ta oksjoni alla läinud Kurgja talu Jakobsoni lesele ning lastele tagasi lunastada.

Veel oli Hain Henno üks südikamatest Eesti Aleksandri kooli asutamise tegelastest. Selle kohta kirjutab H. P(rants) „Päevalehe“ nr. 50 1921. a. järgmist:

„Kuid kõige suurema, laialisema ja püsivama tähtsuse on Henno omandanud Aleksandri kooli asutamise ühe peategelasena. Selles asjas seisab ta otsekohe mõtte algataja, oma ligida naabri, sõbra ja mõttevenna Jaan Adamsoni kõrval, kellega nad täitsa ühes töötasid, kumbki küll ise-

viisil. Sest kuna Adamson enam mõttemees oli, näitas Henno rohkem teovõimu. Temaga jagas Adamson kõige esiti enda arvamisi ning sai temalt õhutust ja julgustust asja edasijamiseks, iseäranis suurelt jaolt aga tegelikku toetust. Sest paljude sõitude vara- ja ajakulu, milleks kehva koolmeistri jõud ei ulatunud, kandis Kovalil peremees. H. Henno suuri teeneid ettevõtte juures hindasid pärastised asjaajajad vääriliselt, kuna nad tema 1870. a. Aleksandri kooli peakomitee asutamisel selle liikmeks valisid — ainukese talumehe haritlaste liiki. Ihu ja hingega asja küljes olles töötas Henno rohke tagajärjega kaasa, kuni peakomitee ärälõpetamiseni, mil terve kooli asi ja kogutud raha Vene kroonu kätte läks! Aga ka siis, kui kõik muud asutajad asjast eemale tagandati või kurval meelel ise eemale jäid, püsis Henno edasi ta küljes. Sest ka kroonu meeste lugupidamine tema isikust ja tööst oli nii suur, et Henno — plaanitatud eestikeelse kõrgema kooli asemele asutatud venekeelse — „Aleksandri linnakooli“ kuratooriumi liikmeks nimetati. Selleski kurvas kutses püüdis ta truult oma kohust täita ja koolis vähegi eesti keelt ja ka meelt mõjul hoida, mis püüe ka mitte asjata ei olnud. Isegi kui ta kõrges vanaduses muudest ametitest lahkus, püsis ta veel kuratooriumi liikmena kooli lõpetamiseni (1906).“

See oleks lühike ülevaade Hain Henno elutööst nende puudulikkude andmete põhjal, mis tema üle saadaval. Hain Hennoga on üks viimastest ärkamisaja tegelastest mullapõue varisenud. Meie ärkamisaja tegelaste elulugu ja -töö on õieti olnud eesti rahva elulugu ja -töö. Sellepärast igatsed, et need vanad veteraanid veel kaua meie keskel püsiksid, olles elavaks mälestuseks raskeilt orjapäevilt.

Aga aeg nõuab oma osa, ja nii kutsus ta ka Hain Henno kõrges vanaduses 2. juulil s. a. meie keskelt ära. Hinga rahu vaba Eesti maamullas! Sinu vaevarikas töö ning järelejätmatu püüdmine on rohkel mõõdul kaasa aidanud Eesti vabadusepäikese kiiremale tõusule. Vaba Eesti võlgneb sulle palju tänu ja ei unusta sind.

J. Albrecht,

Puudused uuemas eesti luules.

12

Lõppaatlused.

Kardan, et üldpilt, mis ses pikas kirjutuses analüüserit luule puudustest saajakse, ei kujune just väga valemaks. See

nagu paneks järeldama pessimistlikke otsuseid ja ennustusi eesti luule arenemise kohta koguni tulevikus, vähemalt lähemas. Ometi, sellest hoolimata ei ole ma eesti luule tuleviku kohta sugugi mitte pessimistlik, vaid, otse ümberpöörduvalt, väga optimist. Sest esiteks näen kõigis neis puudustes suurelt osalt ajutist, möödaminevat nähtust, millest veel samad luuletajad võivad suuresti või koguni täiesti paraneda. Kõigepealt võib ja peab vabanema keelevigadest, ja seda saab, nii pea kui õpitakse need tundma ja kui on ilmud sellekohaseid häid õpperaamatuid ja kui keel ise on üldse enam kindlaks kujunenud ja fikseerunud. Veel kergemini kaoksivad värsivead, sest luuletajail tarvitseb ainult neid vigadeks pidada ja siis vaevaks võtta nende eest hoida. Stiili ja sisu puudused võivad ka märksa väheneda, nii pea kui arusaamine, maitse, vaated ses suhtes on muutunud. See aga oleneb üldise voolu ja vaimulaadi (mentaliteedi) muutusest. Ent see muutus tuleb. See tuleb üld-euroopaliselt. Kergatslik vaimulaad ja voolud kaovad. Ekspressionism ja dadaism olid nende viimsed võsud. Sõda oma kannatuste ja mullistavate tagajärgedega muudab kahtlemata seda üld-maailmalist vaimulaadi. See paneb tõsisemalt ja sügavamalt järele mõtlema inimeste ja rahvaste elu nähtuste ja seaduste üle ja üldse tõsisemalt elu peale vaatama. Sõja haavade parandamise ja kõik ülesehitamistegevus, kus seks energiat ja elujõudu, teeb inimesed mõistlikumaks, elutõsisemaks, hingeliselt sügavamaks. Siis võtab arusaamine maad, et rahvaste ja üksikute saatuse kujunemises tähtsad on mitte ükski riigilised ja majanduslikud vormid ja suhted, vaid ka iseloom ja hingelised omadused, ja et esimesed suurelt osalt on viimaseist tingit. Ühtlasi pääseb siis ka kirjanduses tõsisem vool valitsevaks, kuna kergatslikkus ja ulakus kõrvaliseks jäävad. Viimased vähenevad ka vormi alal, kuna sealgi kultiveerima hakatakse soliidset tehnikat. Üldse ei kehta siis keegi kergekunstiliste võtetega enam välja tulla. Sest ehk küll kirjanikud ja kunstnikud toonitavad, et neile korda ei lähe, mis publik arvab, et nad on ülalpool sel seda ja ainult oma enese parema arusaamise ja maitse järele teevad, kuigi see risti vastu käiks publiku omale, on vähedel siiski seda heroismi. Suurem hulk tahab ometi juba oma eluajal publiku austust ja poolehoidu, kuigi see esialgu oleks vaid väike „valitute“ ringkond. Üsna üksi ja tähelepanematuks oma tööga jaksaksid jääda vaid väga harvad.

Igatahes see ülemaailmne vaimulaadi, mentaliteedi muutus ulatab kohe ka meile ja saab siingi õnnistusrikkaks

ja soodsaks eeltingimuseks nii sisuliselt kui ka vormiliselt parema luulekirjanduse tekkimisele.

Selle lisaks tuleb meil veel üldine rahvuslik tõusuaeg poliitilise iseseisvuse tagajärjena, ühes sellega elavam ja süvenenum rahvustunne ja tung ka suurema vaimlise iseseisvuse ja omapärasuse järele. Seetõttu vahest väheneb ka väljamaa moodvoolude orjalik järeleahvimine ja hakatakse enam iseseisvalt ja omapärasemalt looma. Niisuguseid mõtteid on juba ka luuletajate ringkonnast kuuldavalle tulnud¹⁾. Üldse, eriti suuri lootusi tuleb panna eesti iseseisvuse tõsiasjale, mil, mis saatus seda edespidi võikski tabada, saab olema väljarehkendamata mõju meie kirjanduse arenemisse.

Kõik see kokku loob meil varsi hoopis parema ja soodsama vaimulaadi ja voolu, milles võib tekkida ja areneda ka teissugune, parem luule.

See muutund vaimulaad tooks siis kaasa ka tõsisema ja hoolikama töötamisviisi ja suurema endapingutamise värsitehnika ja stiili alal. Ja kõik see korvaks teatava määrani ka seda, mis isikuliste kaasasündind võimete ja ande poolest puudu jääks.

Üldse leian, et meil Eestis on kirjanduse, eriti just luulekirjanduse arenemise väljavaated mõnede asjaolude ja soodsate eeltingimuste tõttu kõige lubavamad ja lootusrikkamad, koguni rohkem kui ühelgi muul rahval maailmas (nii paradoksaalselt kui see kõlabki sennise seisukorra ja saavutuste järele otsustades).

Need eeltingimused on järgmised:

Esiteks eesti keel ise, vastuoksa senniselle vaatele, sisaldab soodsaid abinõusid, nimelt rütmika suhtes: ta kolme vâlte tõttu saab ses saavutada niisuguseid peeni ja eristund rütmika mõjusid, mida ei ole võimalik ühegi muu keelega — muide ala kahjuks alles hoopis vähe kasutat meie luules. Teiseks, eesti keeles võib ühtlasi tarvitada niihästi silpide rõhus (nagu näit. saksa, vene, inglise keeles) kui ka teataval määral silpide pikkuses ja lüheduses põhjenevat rütmi (nagu muinasgreeklasil ja roomlasil), viimast nimelt vanas rahvalaulu värsivormis, mida siis tuleb lugeda skandeerides (just nagu greeka ja rooma luuletusi). Selle omaduse omab küll ka soome keel, kuid viimasest on eesti keel oma sõnade suurema lühemuse tõttu ees, olles seetõttu luulekeelena kohasem, painduvam, rohkemate võimalustega. Niisama on ta omast kaugemast

1) „Päevaleht“ a. 1922, nr. 89 ja 90, Visnapuu kirjutus „Meie kirjanduslik homme ja ülehomme“.

sugulaskeelest, ungari keelest ees, sellest nimelt oma riimide suurema rikkuse poolest¹⁾). Teiselt poolt, tõsi küll, ei ole eesti keelel küll seda riimide rikkust kui mõnel muul Euroopa keelel, näit. romaani (itaalia, prantsuse), isegi germaani ja slaavi keelil, kuid selle eest on eesti riim, kui haruldasem ja raskem, seda väärtuslikum ja mõjuvam.

Seepärast, kui keelelisil eeltingimusil on oma tähtsus, siis soome-ugri rahvaist on küll eestlasil kõige rohkem eeldusi seks, et nende hulgast tõuseks soome-ugri tõu suurim luuletaja.

Peale selle on eesti rahval selleks veel üks teine huvitav soodus eeltingimus. See põhjeneb ta geograafilises ja osalt ka ta tõulises seisukohas. Viimane on soodus ses mõttes, et selle tõttu siin ulatavad kokku väga paljude rahvaste ja kultuuride mõjud. Kõige pealt kaugemate rahvaste (prantsuse, muinasgreekka ja -rooma, ka inglis) keelte ja vaimueluga tuleb meie kirjanikel, kirjandusloolasil, üldse vaimlise kultuuri alal tegutsejail enam või vähem tutvuneda ja kokku puutuda juba nende rahvaste üldkultuurilise ja haridusloolise tähtsuse pärast, osalt juba koolides sunduslikuna õppeainena. Lähemate rahvaste keelte ja vaimuilma tundmaõppimise toob kaasa nende ruumiline või ajaline naabus, nimelt saksa, vene, soome ja läti. Saksa keele oskamine võimaldab ka kergema vaevaga Skandinaavia (rootsi, norra, daani) keelte omandamise, milleks peale selle veel võib hoogu ja võimalust anda suurem kaubanduslik ja poliitiline kokkupuutumine nende rahvastega, osalt koguni suhted Soomega, mis kultuuriliselt lähedal Skandinaaviaga. Samuti vene keele oskamine teeb kergeks ja lähendab ka muude slaavi rahvaste keele ja kirjanduse tundmise, kus eriti tähelepanav ja tundmise vääriiline on poola oma. Läti naabruse tõttu on meil kergust ja juhust läti keelt õppida ja' seega on meile avatud kogu leedu-läti maailm. Hõimlussümpaatiad toovad kaasa ka ungari keele õppimise ja läbikäimise selle rahvaga. Ladina ja prantsuse keel on mõnusaks võtmeks muude romaani keelte õppimiseks, sest itaalia keel on siis vähese õppimisega arusaadav.

Tõepoolest, vaevalt on Euroopas maad ja rahvast, kus nii paljude eri rahvaste ja keelte (just kultuuriliselt

1) Selle ungari keelele omase riimilõppude vähesuse pärast on ungarikeelses luules lubatavad ja tarvilised ka ebapuhtad, ebatäielised riimid, sest kui ainult puhtaid riime nõutaks, siis riimidega luuletusi üldse oleks võimatu kirjutada. See aga on üks ungari luule vormi alemus.

edenenute) tutvused ja mõjud kokku ulatavad nii tihedaks põletuspunktiks. Soomes on slaavi (vene) kirjanduse ja hinge-elu tundmine kaugelt nõrgem ja kaudsem keele puuduliku oskamise tõttu. Lääne-Euroopas on see veel puudulikum. Romaani maades, nagu Prantsusmaal, tuntakse germaani keeli võrdlemisi vähe ja seal on seepärast ka sellekohaste kirjanduste tundmine nõrk ja pealiskaudne. Ja soome sugu keeli ja vaimulaadi ei tunta võõrail mail peaaegu kusagil. Pealegi peitub suurrahvaile teatav ühekülgsuse hädaoht nende vanemas kõrges kultuuris: keset selle hiilgust olles ei näe nad hästi väljaspool seda olevaid nähtusi ega hooligi näha, harjund olles oma kultuuri kõige kõrgemaks pidama ja teiste peale ülalt alla vaatama. Nii prantslased. Seepärast on just Prantsusmaal isegi kirjanduslikkude inimeste juures teadmised võõraist rahvaist ja keelist kõige puudulikumad ja pealiskaudsemad. Nii võis prantsuse kuulsaim ja vaimukaim arvustaja Jules Lemaitre ühes oma kirjutuses suure aplombiga kõnelda saksa kirjanikust Strindbergist!

Kõige selle tõttu võib eesti kirjanikul, arvustajal, kirjandusloolasel, publitsistil, isegi keskmisel haritlasel olla hoopis avaram ja mitmekesisem ning mitmekülgssem ülevaade maailmakirjandusest ja vaimuelust.

Ent mida rohkem teadmisi ja mitmekesiseid ristlevaid mõjusid, seda enam võib see ka kirjanduslikku kultuuri mitmekesistada, eristada ja viljastada.

Hinnatagu, kultiveeritagu, kasutetagu meil seda eesõigustet seisukohta.

Muidugi, seda tuleb rõhutada, see võõraste mõjude mitmekesisus ja mitmekülgsus on vaid siis kasulik ja õnnistuslik, kui sel on tarviline tihedus ja intensiivsus ja kui sellele on vastukaaluks küllaldane omapärasus ja iseseisvus. Tihedus saab võimalikuks, kui meie kirjanikel ja arvustajail eestkätt, aga ka üldse meie haritlasil, huvi, energiat ja oskust jätkub reaalu elu tundmaõppimise ja kaasa-elamise kõrval ka erisuguseid võõraid keeli õppida ja kirjandusi lugeda. Seega igaüks, õppides mingi võõra keele ja lugedes sellekeelist kirjandust, mõjub kaudselt teataval määral kaasa ka meie kirjanduse kujundamises.

Lõpuks peaks meil soodustavalt mõjuma veel see asjaolu, et oleme noor, algaja rahvus, kelle paremad saavutused alles ees ja kel seetõttu peaks olema enam nooruselle omast värsket edesipüüdmist, tõusuhoogu uue parema ja täielisema poole, ja kel loomulikult ka on midagi uut ja omapärast ütelda. Vanemate kultuurrahvaste juures

mõjub hiilgav kirjandusminevik, kuigi ühelt poolt kasvavaid traditsioone andvalt, siis teiselt poolt siiski rõhuvalt, julgust võtvalt, ajuti koguni stagneerima panevalt. Meie kirjanduse klassiline ja hiilgeajajärk on alles ees ja meil tuleb selle poole alles ülesmäge rühkida. Ja loodetavasti see rahvuslik tõus saavutat poliitilise iseseisvuse tõttu toob siis kaasa ka suurema omapärasuse ja rahvusliku süvenemise püüde, mille tagajärjeks väiksem rippuvus väljamaa moodvooludest ja snobistliku jäljendamise vähenemine. Siiski vaimline iseseisvus eeldab tiheda ja kõrge vaimlise kultuuri, mille poole seepärast kõigest väest tuleb püüda.

Keele juure veel tagasi tulles vaja tähendada, et selle areng ka on ülitähtis, eriti luulekirjanduses. Keel on tähtis mitte nii puht-kõlalises kui ka sisulises suhtes. See eeldab niihästi ilusaid sõnu ja sõnavorme kui ka painduvat süntaksit, mõiste- ja varjundirikast fraseoloogiat ja sõnastikku. Et seda saavutada, seks tuleb keele arendamiseks suure huvi ja tarmuga töötada. Keele uuenduses, nimelt uute juursõnade hankimises ja soetamises ja koguni uute vormide ja konstruktsioonide moodustamises tuleb minna viimse võimaluseni, nii palju kui sel alal iganes jaksatakse teostada. Peen ja rikas keel võib luule stiili ilus ja peenuses olla tähtsaks teguriks, nagu hea mänguriist osava kunstniku mängus.

Igal rahval on oma isesugune vaimulaad, koguni meeoleude laadis ja värvinguis on igal tõul ja rahval midagi omapärast, nimelt omad head ja nõrgad küljed, omad isesugused ilud ja ebameeldivused. Nii on slaavi vaimu ja meeoleude laad teissugune kui germaani oma ja romaani rahvail jälle isesugune. Mõlemad küljed, nii ebameeldivad kui eriti meeldivad, on projitseerund kirjanduslikes teoseis. Ka eesti vaimulaadis peaks välja kujunema mingi isesugune jume või varjund, mil võiks vahest olla mingi uus aimamata ilu ja veetlus ja mille väljendus kunstis oleks meile kaunis ja armas.

Kui siia juure veel tuleb kõrge ja mitmekülgse ande ning vaimu harukordselt õnnelik juhtumus — ja seda peame lootma — siis... siis võib meiegi kirjanduses viimati midagi head ilmuda. (Kartus labastada hoiab mind tagasi selgemini väljendamast oma kujutlusi.) Üldse tuleb meil luulekirjanduses siitpeale püüda ülima ideaali, kõrgeimate saavutuste poole. Vaja taotella suurimaid väärtusi inimkonna loomingu alal. Kuid niiviisi oma sihiks üles seades üleva ja särava eessihhi, olgem seejuures siiski teatava määrani alandlikud oma isiklikkude võimete ja teenuste

suhtes ja vähenõudlikud ning tagasihoidlikud omas auahnuses ja uhkuses. Hoolsasti ja kohustruult töötada, seda katsugem, ses lootuses, et kui ise ei saavuteta seda kõrget paleust, siis vähemalt sellele teed tasandetakse, eeldusi valmistetakse, õhkkonda luuakse. Prantsuse luuletaja Dorchain ütleb väga õigesti, et püüdmine, luuletada väga algupäraselt ja uut moodi, ei tee suureks luuletajaks, vaid parem abinõu selleks on püüda saada selle au vääriliseks¹⁾, see on, selle kohaselt töötada, mõelda, elada.

Aga, heidavad luuletajad vastu, eesti luule edenemisele on siiski üks takistav asjaolu, mis vahest üle kaalub kõik loeteld soodsad eeldused. See on ükskõiksus ja vastutulematus seltskonna poolt. Meie seltskond ei hooli eesti luulest ega luuletajaist, ei toeta neid aineliselt ega ka vaimliselt. Valitsus, selle seltskonna tõsine peegeldus, ei toeta kirjanikke abirahade ja palkadega. See on tõsi. Suur osa süüd on tõesti meie seltskonna vaimlises tuimuses, ideeliste huvide nõrkuses, materialismis, terre-à-terre'suses, mis omakorda tuleb osalt rahvusliku idealismi puudusest. Oleks rohkem tõsist rahvustunnet ja idealismi, siis saadaks ka aru, et kirjandus on kõige tähtsam ja kõrgem rahvusliku kultuuri ja iseolemise avaldus, ja siis toetetaks seda ka mitu korda rohkem kui praegu. Siis annaks niihästi valitsus kui kogu rahvas rohkem raha välja kirjanduse heaks. Seda huvi ja arusaamist aga ei ole. Ei ole seda küllalt koguni neil, keda peetakse tähtsaks rahvuslikeks tegelasiks ja rahvus-aate kandjaiks. Isegi suurima venestussurve ajal oleks võind kirjanduse heaks mitu korda rohkem ära teha, kui oleks olnud küllalt sellekohast huvi

1) Ta ütleb noorele algajale luuletajale :

Tu songes, n'est-ce pas ? tu songes, frémissant,
Combien il serait beau, fût-ce au prix de ton sang,
D'être la voix qui parle au siècle finissant ;

Mais tu cherches peut-être, en ton âme ingénue,
Quels rythmes, quels accords d'une audace inconnue
Pourraient faire au soleil éclater ta venue,

Dans la forêt des mots quels détours, quels combats,
Quels chemins non frayés où sonneraient tes pas...
— Ami, ne cherche plus, tu ne trouverais pas.

Si tu dois être un jour marqué du divin signe,
Rien ne t'approchera de cet honneur insigne
Que de le mériter, que de t'en rendre digne ;

Tu ne peux rien de plus, tu ne peux rien de mieux
Que, dès fleurs de ton âme, avec un soin pieux,
Orner la place auguste où descendront les dieux.

ja arusaamist. Isegi enam-vähem akadeemilist ja alalhoidlikku laadi asutuste heaks, nagu Eesti Kirjanduse Selts, millele ometi mingisuguseid „lendavaid sigu“ ei või ette heita, toeteti nende tegelaste poolt ainult loiuusti ja jõuetumalt. Arusaamine puudus. Vahest ka tarviline osavus ja tarm. Ja seda arusaamist on vaevalt loota ja oodata neilt tegelasilt, kes praegusel silmapilgul valitsuse eesotsas. Peab ära ootama, millal astuvad noorema sugupõlve mehed asemelle, sest alles nende juures loodetavasti sünnib tarviline areng ses suhtes.

Siiski süü pole ainuüksi rahval ja valitsusel. Ei või nõuda, et kõik vastutulelikkus oleks ainult publiku, s. o. rahva ja valitsuse poolt, et igasugust kirjandust rohkel arvul ostetaks ja toetetaks puhtast idealismist ja kohusetundest kirjanduse kui niisuguse vastu. Kirjanik peaks selle eest ka vastutasuks andma teoseid, mis lugejalle teatavat naudingut toodavad, koguni nii suurt, et ta hea meelega valmis on selle saamiseks oma raha ohverdama. Kirjanik peaks koguni enne andma, sest harilikult on enne töö, siis palk. Vähemalt peaks kirjanik enne looma midagi niisugust, mis põhjustaks publikus toetada-tahtmise. Muidugi on võimalik ka seda laadi kirjandus, mida suur enamik ei oska maitsta ega hinnata, mis aga sellest hoolimata väärtuslik. Kuid seegi ei jää tähele panemata ja hindamata, sest selle lugejakonna moodustab siis just teatav valimik haritlasi, ringkond paremaid asjatundjaid ja peenemaid ning autoriteetlikumaid arvustajaid. Niisugusel korral on lisatasu ja toetus seltskonna ja ka valitsuse poolt soovitatav, tarviline ja võimalik. See on sama, kui mingi tähtis ja kasulik teaduslik teos, mida ainult vähesed ostaksid või mille müük õige pika aja jooksul sünniks, avaldetakse mingi teadusliku seltsi või valitsuse kulul või toetusel.

(Järgneb.)

J. Aavik.

Eesti rahvusliku liikumisaja tumedad momendid.

Eessõna.

„Eesti Ajaloo Arkiivis“ nr. 2 avaldasime rahvusliku liikumisaja tumedate momentide selgitamise tõttu mõned dokumendid ja mälestused sellest käärivast ajast, muu seas A. Treumann-Heraklidese mälestused Rakverest. Omalt

poolt lisasime avaldatud materjalile lühikese eelloo ja mõned märkused juurde, millede allikaks osalt teised, seni avaldamata mälestused on, kus mõned asjaolud üksteisele vastu räägivad. Et mälestustes alati libisemisi ja isiklikka arvamisi leidub, siis ei tahtnud me esialgu asjast mingit objektiivset kokkuvõtet teha, veel vähem oma arvamist ette tuua. Avaldasime ainult soovi, et meile asja kohta veel aineid saadetak. Kuigi mõne siia kuuluva asja kõne alla võtmine üksikutele võiks vastumeelt olla, pidasime ajaloolise töö e leidmiseks ometigi tarvilikuks just nüüd, üheteistkümnendal tunnil, asja liigutada, et siin valitsevat udu vähegi lahutada. Usume, et need, kes asjaga tutvuvad, meiega ühel arvamisel on.

Meie sooviavaldus on rõõmustaval kombel saksa rahvusest kaaskodanikkudes vastukaja leidnud, nagu seda oodata oli. On ju sealpool ajaloo-põllul seni ikka tagajärjerikkalt tööd tehtud. — Lugupeetud ajaloolane on oma kõrge vanaduse peale vaatamata otse noormehe kiiruse ja värskusega andmeid kogunud ja meile tarvitamiseks kätte toonud. Olgugi need ainult „täiendused ja õiendused“, nad on siiski sisuliselt sedavõrd tähtsad meie lähema mineviku selgitamiseks, et nad siin muutmata ja lühendamata avaldame. Mis nende polemiseerivasse iseloomu puutub, siis on see antud oludest tingitud ja praegusel korral möödapääsmata. — Mis meil neile täiendustele omalt poolt on juurde lisada, selle paigutame kirjatüki lõpule. Viimane sõna jääb muidugi ka seekord ütlemata. Loodame, et selle huvitava ajajärgu selgitamiseks veel rohkem materjali kogutakse.

A. Kruusberg.

Täiendused ja õiendused Eesti Ajaloo Arkiivi nr. 2 juurde.

A. Hasselblatt.

„Odamehe“ väljaandel on A. Kruusbergi toimetusel iseenesest tunnustusvääriline ettevõtte „Eesti Ajaloo Arkiivi“ ilmumises käimas — nähtavasti otstarbega, ajalikkuse poole püüdmisest kantud kogu ajaloolisi dokumenta ja isiklikka mälestusi „ärkamisajast“ (s. o. 60-te aastate algusest peale) kuni praeguse ajani kokku seada ja selles võimalikult kindlasti piiratult tõsiasjad ja kaassündmused ära näidata, millede saatel rahvuslik liikumine kasvas ja Eesti riigi tekkimine sündis. See ülesanne ei ole kerge — nimelt nõuete poolest, mis ta käsitatava aine ajaliku valiku ja õige kriitilise valgustuse asjus üles seab; sest

siin on tegemist liikuva, kääriava ajaga, kus palju valmi-
matut, liialdatut, vihast täidetut, segamini visatud, mis
kõikvõimsa salajase shandarmeeria surve ja vaba arvamise
avalduse hoolimata tagasihoidva tsensuuri all salajaid
talitusi ja töötamist pimedas edendas ning õige avalikkuse
puudumisel igasugustele kuulujuttudele ukсед ja aknad
avas. Tekib niisuguste aegade kohta väljaandjale valjuma
sõelumise kohustus, siis tekib ka veel elavatele sündmuste
nägijatele tagasilükkamata kohustus, vahest avalikuks tulnud
vildakute kujutamiste puhul, millele nad arvavad õigemad
vastu seada võivat, mitte vaikida, vaid neid võimalust
mööda täiendada ja õiendada, et muinasjuttude ja legen-
dide edukat kasvamist järeltulevas põlves takistada. See-
sugusest ajaloolisest kohusetundest aetud olen tarvilikuks
pidanud „Arkiiv“ nr. 2 pealkirja all „Venestamise tulekul.
Mälestused ja dokumendid“ avaldatud materjali läbi vaadata,
sellest ajast teadjatelt järele küsides teda täiendada ja
mõnes punktis õigemasse valgustusesse seada.

Selles „Arkiivi“ nr. 2 on tegemist peaaesjalikult läinud
aastasaja 80-date aastate algusel olnud sündmustega ja
osaga, mida sakste poolt sealjuures Leonhard v. Stryk,
David Schwarz ja „Balti Föderatsioon“ Schveitsis olevat
etendanud.

Leonhard v. Stryk, Kriimanni mõisa omaniku, laialt
lugupeetud Liivi maanõuniku Wilhelm v. Stryki ainus
poeg, sündis 3. veebr. 1834, tegi 1853—1856 Tartu üli-
koolis õigusteaduse-fakulteedi kandidaadikraadiga läbi ja
oli hiljemini esiteks teine ja 1867—1882 esimene sekretär
Liivimaa mõisnikkude Krediitsüsteemi Tartu osakonna
juhatuses. 1882 läks ta Saksamaale, ilma et sealt kunagi
oleks tagasi tulnud; elas kehvades oludes esmalt Dres-
denis ja siis Muskaus Oberlausitzis, kus ta 28. (15.) nov.
1903 suri. Kirjamehena tegi ta ennast tuttavaks oma
2-andelise, suure hoole ja täpiseusega läbitöötatud
„Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands“ (Lisandid
Liivimaa rüütlimõisate ajalooks) läbi, mille esimene anne
Liivimaa Ökonoomiasotsioteedi algatusel 1877 välja anti.

Arkiivis (lhk. 24) kujutatakse seda meest, „hullu
Stryk'i“, mitte ainult kui nihilismi edendajat, vaid ka kui
nihilistlikkude püüete peameest meie maal ja kui „mässu-
seltsi“ asutajat, „kelle liikmed 25—40 rbl. kuus palka said,
kellele Stryk revolvrud muretses ja nendega harjutusi
pidas, et mehed valmis oleksid, kui käsk tuleb“. Ka
keiser Aleksander II surmas olevat „rahva arvamise järele“
see selts kaassüüdlane, põletaja David Schwarz olevat

Stryki käsilane olnud (lhk. 25) jne. Need tõendused põhjendavad pea ainult kuulujuttudel, milledele tõenduskindlaid aluseid ei tooda. Ainult ka h e l e tõsiasjale võib see kirjutus toetuda: esiteks tõsiasjale, et Peterburist senati ülemprokuröri abi Mjassojedov siia Tartu saadeti Stryki arvatavat nihilistlikku tegutsemist uurima, ja teiseks sellele, et elatanud eesti kirjamees Aleksander T r e u m a n n - H e r a k l i d e s hiljuti kirjutatud artiklis oma Rakvere mälestustest tõendab, et tuntud Rakvere röövel, tulesüütaja ja kihvtisegaja J. Rothberg olevat Tartu seminari kasvandikuna Strykiga sõbraks saanud, kes teda nihilismi ideedega tutvustanud ja nende laialilaotamisele kihutanud.

Mis on sellest tõsi?

Mitme veel elava isiku ütluse järele, kes L. v. Strykiga tema parematel päevadel ametlikult ja mitteametlikult läbi käisid ja keda ma selle pärast küsisin, ning minu oma otsuse järele tuleb need süüdistused k ö r v a l e h e i t a. Stryki süü oli hoopis teisel alal, millel politikaga midagi tegemist polnud, nimelt suguelu vallas. Kõik minu poolt küsitud isikud on selles ühel arvamisel, et Leonhard v. Stryki sümptatiseerimisest nihilistliku liikumisega temakogu iseloomu-omaduste juures juttugi ei või olla. Tema homoseksuaalsete ihade ja nihilismiga jahtimises süüdistuse ühtelangemise mõistatusele andis vastuvaidlemata ja hästi teadja tunnistaja neilt päevilt, hr. Arthur v. Akerman, piisava seletuse. Hr. v. Akerman oli 1880—1883 Tartu sillakohtu adjunkt, saatis sillakohtuniku asemikuna ülemprokuröri abi kõigil selle sõitudel maale, tõi sellele tunnistajaid Stryki asjas ette ja on suurema osa ülekuulainiste saavutustega selles asjas tutvunud. 4. aprillil 1922. a. andis ta minu palve peale selle kohta peajoontes järgmise seletuse:

Leonhard v. Stryki osavõtmise nihilistlikust liikumisest pean ma täiesti olematuks: see räägiks kõigile tema avaldatud vaadetele otsekohe vastu. Tõsiasi on iga tahe, et teda nihilistlikkude püüete edendamises süüdistati ja sellepärast suur uurimine tema vastu käima pandi. Aga mingisugust tõendust selleks ei saadud; käimapandud uurimine tõsisas ainult, et ta homoseksuaalselt mandunud oli: kõik siin ülekuulatud tunnistajad, tema loomuvastaste ihade objektid, teadsid oluliselt ainult seda tunnistada, et ta nendega pederastiat ajanud või ajada katsunud. Tõendus, et Krediidüsteemis koos käidud, on võimatu asi.

Kuidas laseb aga tema homoseksuaalne jaht ennast nihilismi propagandas süüdistusega ühendusesse seada?

Seletus tohiks järgmises seista: Stryki läbikäimiste objektide hulgas oli ka üks kooliõpetajateseminari kasvandik, kes, peale intiimset läbikäimist Strykiga, Peterburisse ja mujale väljapoole kodumaad ja seal täiesti nihilistlikule koosile oli sattunud. Ta käsi käis halvasti, ja langenud inimene nõudis nüüd Strykilt, kelle ohvrina ta ennast välja andis, raha saatmist, vastasel korral lubades tema jahtimisi avalikuks teha. Stryk andis raha. Tema Peterburi „sõber“ tuli ikka jälle uuesti ja suuremate nõudmistega ja pigistas Strykilt suured summad välja, mis, võib olla, osalt ka nihilistlikuks otstarbeks ära tarvitati. Strykilt maksu tahtmine sai teatavaks ja nüüd tulid ikka uued vaikimisraha väljapigistajad. Imetav ei kaotanud mitte ainult oma seltskondliku seisukoha, vaid ka oma terve varanduse. Lõpuks sõitis ta siit ära väljamaale. See oli maikuul 1882.

Vahepeal oli Peterburis noore nihilisti ja L. v. Stryki kirjavahetuse jälile saadud: esimese juures ettevõetud läbiotsimine viis kirjade äravõtmisele, milledest näha oli, et Stryk nihilistile mitmel puhul oli raha saatnud, ja nimelt suurte summadena. Sellega oli ühendus Stryki homoseksualismi ja nihilismi edendamise vahel kindlaks tehtud.¹⁾

Selle peale saadeti Mjassojedov, senati ülemproküröri abi, tark ja ülisosav edasipüüdja, iseäralise salajase ülesandega Tartu. Ametlikult oli tal ülesandeks, Liivimaa põllumajanduslisi olusid tundma õppida, mille tagajärjel mõisnikud, kellel ta külas käis, endile mitte vähe kulu ei teinud, et teda arvatavatel agraarolude tutvumise sõitudel hästi kostitada. Tõepoolest oli tema pea-ülesanne aga Stryki asja uurimine. Hulk ülekuulamisi pandi toime; kuid Stryki arvatava nihilistliku süü kohta ei leidunud mingisuguseid kindlaid tõendusid. Seda ütles ka Mjassojedov ärasõidul päris avalikult; arusaamata näis talle Peterburi kombeolusid silmas pidades ainult see asjaolu, kuidas mees Stryki seisukorras „ainult pederastia pärast“ ennast niivõrd võis välja kurnata lasta ja oma terve varanduse ära pillata.“

See on peaasjas kõige paremini teadva tunnistaja avaldus. Tema võis ühtlasi ka majadepõletaja David Schwarzi ja n. n. „Balti Föderatsiooni“ asjus Schweitsis teateid anda.

1) Kahjuks on selle nihilisti nimi hr. v. Akermanil meelest läinud, mis ju arusaadav, kuna selle mehe, keda ta kunagi pole näinud, nime seekord, 40 aasta eest, ainult mööda minnes nimetati. Mingisuguseid kirjalikka tunnistusi selle inimese kohta tohiks vaevalt leida olla.

Mis endist üliõpilast David Schwarzzi puutub, kes Peterburist tulles, Tartus 1878—1883 arstiteadust õppis (Album Academicum nr. 10.391) ja suurema osa tulesütituste toimepanija oli, mis Tartus 1881—1883 ette tulid, siis teeb „Arkiiv“ (lhk. 25) teda L. v. Stryki käsilaseks. Tema endiste ülikooli-kaaslaste ühtekäiva tõenduse järele oli see põletaja kartlik, üsna üksildane noormees, kellest nimelt ka „Fraternitas Rigensis'e“ liikmed, kellede sekka ta kuulus ja kus ta alguses oma, korporatsioonis väga armastatud mõlema onupoja, professor Ludvig Schwarzzi poegade poolt toetust leidis, ikka rohkem ja rohkem ennast tagasi tõmbasid. Teda peeti vaimliselt anormaalseks. Nagu hiljemini käimapandud uurimine näitas, oli ta onanismi küüsis, mis teda ikka sügavamale tahtejõuta nürimeelsusesse kiskus. Selle läbi on ka seletatav, miks ta väga paljud süütaimised väljaskäigukohtades, enamalt jaolt majades, kus ta juhuslises läbi käis või ise elas, plaanita toime pani — nimelt peale onaneerimist tahtejõuetus püro maanilises erutuses. Stryki tutvust David Schwarziga peab A. v. Akerman vähe ustavaks; mitte ühte ka ainult niisugusena paistvat asjalikkuse niidikest ei vii, niipalju kui teatavaks sai, ühe degenerandi juurest teise juurde üle. Täiesti uskumata on ka „Arkiivi“ 23. lhk. ülespandud kuulujutt, et keegi majaomanik K. olevat tulesütitaja kaasabilisena jõukaks saanud; sest Schwarz oli kehvades oludes elutsev üliõpilane, kes maksuta sööki ja muud toetust sai. Ta võeti 1883 kinni ja pandi pärast pikemat uurimist, mis mingit kaugemaleulatuvat niiti tema juurest teiste kaassüüdlaste juurde avalikuks ei teinud, kui vaimuhaige, kellele tema teod süüks ei arvata, Viiburi poolel Peterburis hullumajasse kinni. Peterburis on ta peale hullumajast vabastamist 1895. a. surnud.

Lõpuks on meil veel mõnede saladuslike, kuid kaugemaleminevate „Arkiivi“ osatustega mingisugusest „Balti föderatsioonist“ Schweitsis tegemist. Lhk. 23 loeme „Arkiivis“: „Peale selle (s. t. peale kartuse oma privilegeritud seisukoha pärast) olid (balti) sakstel ka kaugemaleminevad plaanid Balti maade tuleviku kohta, mida veidi muudetult 1918. a. teostada püüti. Schweitsis asus kohalike sakste poliitiline klubi, kes valvel oli ja iga sündsat juhust oma eesmärkide saavutamiseks ära kasutas. Muidugi ei jäänud see poliitiline organisatsioon selleaegse liikumise vastu Eestis erapooletuks pealtvaatajaks. Tal oli siin tubli agent Leonhard von Stryk, anderikas mees ja hea kõneleja, suure tööhimu ja -jõuga inimene...“ Ja edasi loeme

39. lhk.: „Meie kaugemalenägijate saksa soost kaaskodanikude kavatsus n. n. Balti föderatsioonist Saksamaa (Preisi) protektoraadi all oli C. R. Jakobsonile kas täiesti tundmata või vastuvõtmata. Kuskil avaldati kord mõtet, et Jakobson selle mõttega sümpatiseerinud. Kadunud Karl Masing, kellele asi hästi tuntud, kõneles omal ajal nende ridade kirjutajale, et Jakobson föderatsiooni asjast täiesti eemal seisnud.“

Mis on selle „politilise organisatsiooni“, selle „Balti föderatsiooni“ all mõeldud? — See küsimus tuli allakirjutajale, kes ometigi 1876. a. saadik kui ajalehetoimetaja aja sündmuse tähele pani, esmalt kui seletamata mõistatus tema teadmisele mineviku asjadest. Seal juhtis üks teisest küljest kinnitatud end. siinse maakohtuniku M. v. Guldentubbe avaldus üliüllatavale, aga ainsale selle mõistatuse seletusele. Tema mäletas, et 1880. a. ümber Schweitsis katset oli tehtud venevastast sotsiaaldemokraatlikku lehte nime all „Balti Föderalist“ asutada, mis haledasti nurjäläinud katse olnud, sest peale esimest või teist numbrit ei ole enam midagi ilmunud. Nüüd tuli ka mulle meelde, et see sündmus selleaegsete „Golos'i“ või „Rishsk. Vestn.“ taoliste vene lehtede poolt balti sakste vastu trumbina välja mängiti, varsti aga silmapiirilt kadus, kuna mitte midagi isegi pooleldi tõsist selle taga ei peitunud.

Kes olid siis selle „politilise organisatsiooni“ tegelased? Ainult kolm nime on seal nimetatud. Esiteks mõlemad Schweitsi lendlehe väljaandjad: Ernst Bark ja keegi parun Ungern-Sternberg, viimaks kolmandana taluperemehe poeg Andreas Dido.

Ernst Bark oli Liivimaa põllupidaja Barki poegade-rikka perekonna noorem poeg. Ta oli sündinud 1859. a., käis Tartu gümnaasiumis 1875. aastani, kus ta tertsiანი jõudis, oli siis lühikest aega Riia politehnikumis (v. Tartu gümnaasiumi õpilaste album, lhk. 214), käis Leipzgis ja mujal mitmesugustes õppeasutustes. Rahutu, kääriv tulipea. Schweitsis sattus ta sotsiaaldemokraatlikku sõiduvette. Kui ta 1881 oma balti-sotsiaalse propagandaga ja oma „politilise organisatsiooniga“ ette astus, oli ta 22 aastat vana ja oli veel 6 aasta eest tertsiას istunud. — Mitmesuguste juhtumistega oli tema hilisem elu (järgnevad eluloolised andmed tulevad suuremalt osalt tema vennalt, kes praegu Tartus elab). Kui ta Venemaale tagasi tuli, võeti ta kohe shandarmite poolt kinni ja saadeti oma tegevuse pärast Schweitsis ära Siberisse. Tal läks korda sealt ära põgeneda; ta ajas ennast esiteks Itaalias ja mujal ilmas

mitmesuguses teenistuses läbi ja võttis siis Hispaanias kestvaalt aset, kus ta kirjamehena ja keelteõpetajana, lõpuks ühe suurema keelte-õppeasutuse juhatajana tegev oli. Ta võttis hispaanlase naiseks ja suri, rohkesti lapsi järele jättes, lühikest aega enne ilmasõja lahtipuhkemist Madridis.

Tema kaastoimetaja „Balti Föderalisti“ juures oli keegi parun Ungern-Sternberg, kelle isiku kohta ma kahjuks midagi teada ei saanud. Kindlasti võib aga arvata, et siin ühe rööpast välja sattunud avantüristiga tegemist on, kellel Balti maadel enam juuri ei olnud. Ta olevat Alshiriia „võhrasteleegionis“ teeninud ja, nagu ma mäletan, nimetati teda varsti peale ülesastumist Schveitsis ühenduses mingisuguse sotsiaaldemokraatliku juhtumisega Belgias. — „Päevalehes“ (231. nr. 1. sept. 1921) teatab M. M. (vist küll M. Martna) omas A. Didole pühendatud järelehüüdes, „E. v. Borck ja Moritz v. Stern“ olevat koos „Föderalisti“ välja annud. Siin peetakse Ernst Bark'i eksikombel „E. v. Borck'iks“ ja tuntud luuletaja Moritz ehk Maurice v. Stern vahetatakse Ungern-Sternbergiga ära. M. v. Stern läks — „Rig. Rundschau“ illustreeritud lisa mainis 1902 ilmunud eluloo järele — kõige varem alles 1885. a. Schveitsi. Kuna Dido juba 1873. Tartu gümnaasiumist lahkus, jäid Bark ja M. v. Stern kuni 1875. aastani sellesse asutusesse. Ekslik on vististi ka M. M.-a väide, et keegi härra von Oettingen Luua mõisast Dido asjas 1881. a. sillakohtunikuna tegev olnud. Noor Luua mõisa omanik, pärastine maanõunik Arved v. Oettingen viibis aastatel 1880—1882 oma õppimise jätkamise otstarbel väljamaal. Teatud väärtus on sel eksitusel igatahes ainult selle poolest, et ta näitab, kuidas see jutt „Balti Föderalistis“ esinevaid püüdeid, just vastupidi „Arkiivile“, nagu Balti aadli poolt mahasurutavaid näitab.

Tõepoolest: ainuke, kes siit maalt „Balti föderatsiooni“ asja sisse tõmmati, oli läinud aastal Pariisis surnud „vanem Eesti revolutsionär“ Andreas Dido, Kudina taluperemehe ja Saare vanamõisa rentniku poeg. Tema astus 1870. a. ümber kui Andreas Tido Tartu klassilise gümnaasiumi ettevalmistuse - kooli ja lõpetas aastatel 1871—1873 septima, seksta ja kvinta. Ta on kannatusrikka elu järele kui tuline autokraatliku Venemaa vaenlane ja kui soe iseseisvuse-idee poolehoidja eesti rahvuslane Pariisis 30. augustil 1921. a. 66 aasta vanuselt surnud (võrdle „Päeval.“ nr. 231 ja nr. 243 a. 1921). Juba Tartu gümnaasiumis käies näib ta oma nime Tido ümber muutnud olevat Dido'ks (võrdle siia juurde Tartu gümnaasiumi

õpilaste album lhk. 24 kui ka registri juhatus „Dido vide Tido“). Kuidas Dido ja Ernst Barki või Ungern-Sternbergi vahekorid tekkis, peab siin kõrvale jääma; aga Dido kinnivõtmise kohta võisid dim. maakohtunik M. v. Guldenshubbe ja iseäranis selleaegne sillakohtu-adjunkt A. v. Akerman täpiseid teateid anda. Dido kinnivõtmisel oli romantiline tagasein, millest siin mööda läheme. Noor Dido ja tema isa olid mingis, nende kohta mitte sugugi autus asjas naabruses elavat kreeka-õigeusu preestrit suuresti pahandanud. Pahandatu vandus mõlemaile kätte maksta ja juhus selleks leidus, kui ta noore Dido kirjavahetusele Schveitsi kirjameestega jälile sai. Ta pani ametikohale Ungern-Sternbergi kirja Didole ette. See oli aastal 1881. Selle peale sai sillakohtuniku kohuste täitja A. v. Akerman käsu, üheskoos selleaegse Tartu shandarmiülemaaga, rittmeister v. Grumbkoviga, asja uurida. Ühel ööl sõitsid mõlemad Dido talusse ja panid seal läbiotsimise toime. Sealjuures leiti kaunis rikkalik materjal trükitööde ja kirjadena, nimelt Barki poolt noorele Didole — sotsiaaldemokraatliku ja venevastase sisuga. Nüüd võeti Andreas Dido kinni, veeti uurimiselt uurimisele, vangikojast vangikotta — iseäranis Peterburisse. A. v. Akermani mälestuse järele ei jätnud noor Dido mitte sugugi kardetava kurjategija, vaid lõplikult õige abita, sotsialistliku kirmega, küpsuseta unistaja mulje järele. Midagi kaaluvat, mis aktiivset ülesastumist oleks lasknud oletada, ei leitud. Peale karistusaja lõppu lasti Dido vabaks; ta elas sellest ajast peale Pariisis. — Mingisugust ühendust mõne rahva- või seltskonnakihiiga siin maal ei saanud Bark-Dido asjast tõsitada, terve „Balti föderatsioon“ oli üksikute õige väheste sotsialistlikkude tulipeade ja unistajate mõttekujutus. Et L. v. Strykil selle ringkonnaga midagi tegemist oleks olnud, seda tohiks olematuks pidada.

See on saadavalolevate tõsiasjade materjal. Mida tõendab see? Peaks ka mõnigi asjaolu siin täiendust vajama, siis peab ometigi ettetoodud asjade erapooletu vaatlemine piisavalt tõeks tegema, et „Arkiivis“ antud vaatlustel ja mälestustel tõsist poliitilist tähendust ei ole.

Kõige pealt tuleb see, mis L. v. Strykist öeldud ja oletatud, politika piirkonnast pea täielikult kõrvaldada. Asja sisu poolest on siin skandaalilooga tegemist, mis aga, kõige järele otsustades, seksuaalse iseloomuga oli. Poliitilistest momentidest ulatuvad siia sisse kaks tunnimärki. Esiteks on igatahes tõsiasi, et Stryki nihilistlikkude püüete edendamises süüdistati, kuid tõendust sel-

lele ei saadud kõige vaevanägemise peale vaatamata mitte tuua. Stryk saatis ju küll ühele Peterburis elavale nihilistile raha, kuid ometigi näib selle asja seletamiseks raha väljapressimine maksjalt kõlblise kuriteo pärast võrdlemata tõenäolisem olevat kui nihilistlike püüetega sümpatiseerimine. Siinjuures ei pea silmist laskma, et karjääritegija Mjassojedov hoolsa uurimise peale vaatamata mingit politilist süüd ei leidnud, ehk see küll tema huvidele oleks vastanud ja tal põhjust ega kalduvust ei olnud Balti saksu hoida. Sest „Arkiivi“ avaldustest saame teada, et ta oma siinoleku ajal suvel 1882 ka niisuguste saksa-vastaste meestega, kui Ado Grenzstein ja Mihkel Weske, kes teda nimetusega „sakste õgija“ (njemtsejedov, — „Arkiiv“ lhk. 32) austas, ühenduses on olnud. Teiseks võiks tõsiasiaks seda asjaolu nimetada, et elatanud Rakvere kirjamees Aleksander Treumann-Heraklides omis „Arkiivi“ väljaandjale hiljuti üleantud noorea-mälestustes Rakvere nihilistlikust hoonetepõletajast Jakob Rothbergist positiivselt kinnitab, see kurjategija olevat temale jutustanud, kuidas ta seminaristina Tartus „suure mässu-mehe v. Strykiga“ tuttavaks saanud, tema kaudu nihilismi ideedega tutvunud ja nihilistlikele tegudele kihutatud. Selle juures tuleb aga tähele panna, et Treumann-Heraklides ei jutusta mitte sellest, mis ta ise läbi elanud, vaid ainult sellest, mis ta kuulnud. Eksitust võiks — nende mälestuste tõsiduse arvustust hoopis kõrvale jättes — üsna hästi sellega seletada, et kõne all olev kangelane, nihilist Rothberg, püüdis kolmandate isikute vastu oma õiget vahekorda Strykiga varjata, et ta ennast tahtis parema meelega lasta Stryki nihilismi õpilaseks kui viimase poolt pederasteerituks pidada. Muu materjali puudumisel ei või seda kuulujuttu otsustavaks hinnata. Kõigi poolt, kes Stryki isikut tundsid, eitatakse tema vähematki kalduvust nihilismile. Siia juurde tuleb, et Stryk 22 a. jooksul, mis ta peale Tartust lahkumist väljamaal kehvuses elas, vähematki politilist tegevust, milleks tal vabadust oleks olnud, ei ole avaldanud.

Juttu Stryki nihilistlikust tegevusest tohiks sellega legendiks pidada. Ja sellesse piirkonda kuuluvad nähtavasti ka tema arvatavad ühendused nõdrameelse tulesütitaja Schwarziga ja „Balti föderatsiooniga“. Viimane on „Arkiivis“ mõnede väheste noorusliselt eksalteeritud tulipeade seebimullist suurejooneliseks „politiliseks organisatsiooniks“ üles puhutud. Missugune tõsine politikamees — olgu ühel pool mõni maanõunik, kreisisaadik, kredittkassa

ametnik jne. või jälle teisel pool keegi C. R. Jakobson, Mihkel Weske — võis 22-aastase noormehe kätte, nagu Bark oma siinse tertsia-eelharidusega oli, mingisuguste maa-, seisuse- või rahvahuvide esindamist tõsiselt usaldada?

Lõpuks on tarvis veel kuulujuttusid selgitada, milledel, puhtväliselt vaadates, tõsiasjad aluseks on. Nagu mitmed eesti ringkondadest pärit olevad selle aja elanikud teavad tõendada, olnud 80-date aastate alul rahva seas rohkesti kõnet mitmesuguste L. v. Stryki poolt makstud ja juhatatud meeste poliitilistest kooskäimistest Tartus. Nende kooskäimiste koht — nii teab muu seas keegi endine teener, täiesti usaldusevääriline mees, tõendada — oli peaaesjalikult Tiks'i trahter Aleksandri ja Lodja uul. nurgal. Seal olevat siis, nagu teenijate ringkondades jutustatud, Stryki kulul lagastamine ja prassimine suurelt käimas olnud; muu seas tulnud need Stryki mehed kisa ja hõiskamisega nagu mingisugusel korsosõidul voorimeeste troskadel trahteri ette. Kooskäimistel olla nad äraoleva Stryki käest saadud juhatuste järele igasugustest ulakustest ja kuritegudest, nagu tulesütitamised jne., kõnelnud ja neid plaanitsenud; enamalt jaolt olla rvamisele jõutud, Stryk tahtvat need kuritööd toime pauna, et valitsust sundida teravaid tagurlisi samme „Sakalas“ rahvale kuulutatavate õpetuste vastu astuma. — Teisest küljest arvatakse, nende kokkutulekute otstarve olnud nihilistlikkude püüete õhutamise. Muide põhjenevad mulle tutvaks saanud teated kuulujuttudel kolmandate isikute käest; need kuulujutud annavad sagedasti voorimeestele ja tulesütituste kavatsustele tähendatud kokkutulekul rohkesti ruumi.

Mis otstarve ja tõsine iseloom neil koosolekutel 3—4 aasta eest surnud T. trahteris oli, seda ei saa tänapäev kergesti kindlaks teha. Mina olen sel arvamisel, et neile koosolekutele liiga palju au antakse, kui selles määratsejate salgas tõsiste poliitiliste plaanide tööriista ühes või teises sihis otsitakse. Mis inimesed tulid siis seal kokku? See oli ometigi kahtlemata ainult trobikond prassijaid ja priiskajaid, logelejaid ja hooplejaid, pederasteerijaid ja pederasteerituid, „teadjaid“ raha väljapressijaid ja pumpajaid, kelle arvatav „poliitiline huvi“ ikka enam ja enam tõepoolest selles seisis, et kaassüüdlastena või kaasteadjatena võimalikult palju kapitali Stryki degenerereerumusest välja lüüa — tema kulul prassimise või raha väljapressimise teel. Stryki lähem huvi selle seltskonnaga läbikäimiseks seisis niisama kahtlemata kõige pealt võimalikult täielikus homoseksuaalsete ihade rahustamises, hiljemini aga asjata

püüdes, ennast teda imevate T. trahteri laudkonda kuuluvate piinajate küüsis vabastada. On seletatav, et selle laudkonna kangelased välispidi oma ringkondades enim „politikamehed“ kui pederastid ja armuleivasööjad tahtsid olla ja sellepärast säherdustele juttudele mitte vastu ei rääkinud, vaid vahest koguni ise endid poliitiliste kangelastena teistele ettasid. Tõsise poliitilise tegevuse oletamise vastu kõnelevad ka mõned välised momendid, nii näit. see asjaolu, et — niipalju kui teatavaks sai — ükski selle laudkonna olevustest tõesti toimepandud poliitilise kuriteo pärast vastutusele ei võetud, ka mitte tuntud nihilistidekägistaja Nikolin'i, pehme parun Grumbkovi järeltulija Tartu shandarmiülema poolt; edasi räägib tolle oletuse vastu ka kindlasti toonitatud kelkiv ja käratsev ülespidamine neil trahteri-koosolekutel, mis igatahes enim kujuneva pederastideklubi reklaamiks kui praktiliseks abinõuks eksitamata tulesütituste ja muude kuritegude ettevalmistamises kõlbab. — Mööda minnes olgu tähendatud: paiguti võidi väljaspool Stryki olevuste ringkonda kuulujuttude laiali-laotamisest olemasoleva tulesütitajate salga kohta tõsiselt huvitatud olla. Selleaegses Tartu „põletamishaiguse“ ajajärgus langesid sütitamised oluliselt kahte osasse: püromaanilise David Schwarzi sütitamised ja nõndanim. assekurantsi-tulekahjud. Miski ei võinud neile, kes oma maja või vallasvara kõrget kinnitussummat ootasid ja selleks otstarbeks tingitud tulekahju soovisid, kui ka neile, kes raha eest endid selleks tööks palgata lasksid, rohkem meele järele olla kui usk laialise tulesütitajate salga sisse. Iga kahtlust tulesütitamises võidi siis tuntud „salga“ peale veeretada. Tartu tulesütituste ajajärgule tehti lõpp osalt kodanikkude kaitseväe ja öösise vahiteenistuse läbi, palju enam aga linnavolikogu keelu läbi, terve pärislinna piirides puumajasid ehitada. Viimane abinõu salvas assekurantsi-tulekahjudele südamesse.

Mis „Arkiiv“ neis kolmes sihis: Stryk kui arvatav nihilistide peamees, Stryk kui põletaja Schwarzi käsutaja ja Stryk kui Zürichis ilmuva „Balti Föderalisti“ propagandast osavõtja, on oletanud ja osatanud, pakub minu arvates peaasjalikult mitte palju rohkem kui tüübilise toote poliitiliste müütide kujunemise looduselooks. Rahval ja seltskonnal on harjumuseks kindlakstehtud üksikasjadest ennast mitte rahuldada lasta, vaid neid suurteks ja huvitavateks ühendusteks teha. Nõndanim. rahvasuu ei puhka mitmetähendusliste sündmuste puhul mitte enne, kui sündinud asjad ja oletused

on tõsiasjadeks tihendatud ja sensatsioonalse ajamärgiga tähistatud. Kuidas isegi paljast ei mitte millestki pöörasemad kuulujutud võivad tekkida, oleme ju küllalt sagedasti näinud. Tuletatagu ainult meelde Rennikovi jutustusi, hea meelega ustud lugusid, kuidas Balti mõisnikud ilmasõja alul saksa lennukitele härgi hankinud, või koguni tühja jutu sünnitust, esimese revolutsiooni ajal tekkinud müüti tapva „mustasaja“ lähenemisest, mille pärast Väina jõest kuni Tartuni tuhanded ja mitmed tuhanded meeletul hirmul põgenesid, ehk küll mitte midagi asjalist selle hirmujutu aluseks ei olnud.

Niisuguse põhjuseta jutuga ei ole meil siin igatahes mitte tegemist, vaid — ja selles seisab legendide tekkimise loo õpetlikkus — igal pool leiame meie legendaarsuse jaoks teatava asjalise aluse. Ja nüüd asub rahvasuu ja seltskonna-suu tegevusse ja valmistab oletustest, üldistamistest, tehtud märkustest ja eksiteele viivatest jutustustest ikka tihedamaks mineva ringi; ei puhata enne, kui üksikud jutud omavahel ja ajavoolud ja ajausk kokkukuuluvusse viidud ja antud põhjusel üheks tervikuks kokku sulatatud. Nii tehakse homoseksuaalne mees, kuna ta oma eksimise piirkonnas ka ühe nihilistiga on mesti läinud, nihilistide juhiks ja revolutsioonitegijaks; ta tõmmatakse, kuna üldine arvamine — nii eestlaste kui ka sakslaste pool — David Schwarzi tulesütitustes nihilistlikku tegu oletab, ka siia sisse; lõpuks põimitakse sellesse loosse hoopis teisel joonel seisev, aga oma riiklikkude ja seltskondlikkude lööksõnadega „nihilismile“ lähenev, ilma asjalise seljatoeta Baltimaa poolt, ülekeevate poliitiliste tulipeade ülesastumine Schweitsis. Ja nii on siis terve iseenesesse lõppev lugu kindlaks ahelaks üksteise sisse ulatuvatest ajaloo-sündmustest valmis. Eesmärk on saavutatud.

On vahest üsna hea, et „Arkiivis“ juba nüüd terve see müüt kõne alla võeti. Nüüd oli veel võimalik usaldusevääriliste, hästiteadvate selle aja elanikkude tõenduste abil seda legendaarset kudet käristada. Juba aastat kümme hiljemini, kus vähesed praegu veel elavad selle aja inimesed on hauda astunud, oleks see raske olnud, sest et ainsad kindlad kirjalikud tõendused sündmustest — protokollid ja salapolitsei uurimise saavutused — vististi viimse täheni ajatormis on hävinud.

Selle kirjutuse kokkuvõtte on aga: meil ei ole siin tegemist mitte tõsiasjalise politika ajaloo, vaid peasjalikult äreva aja legendikujunemisega.

Eesti kohanimed rahvasuus.

2

Muhu. Külad, mõisad, tähtsamad üksiktalud (põhjust lõunasse lugedes): Pallasmaa küla (3vk. „Палласма“), Nõmmküla (3vk. „Нэмкюля“), Raistu [loe: raisstu] pered (puuduv. kaartidel), Rannaküla (puud. kaart.), Ügeli k. (puud. kaart.), Ranga talu, Anduvälja [n lühike] talu (Kallaste ligi), Põitsi [loe: põitsi] k. (Kallastest põhja pool, puud. kaart.), Kallaste k., Rebaski k. (küla Tamse ja Külasema vahel; olevat uuem nimetus, = ? 3vk. „Пейдасть“, mis Muhu praegusele rahvarõlvele nähtavasti tundmatu), Vahtraste [-h pikk] k. (3vk. „Вахтра“), Raogi [o lühike] k. (EK², EK⁴ „Raugi“, 3vk. „Рауги“), Tamse [loe: tammse] (3vk.: „мз. Тамзель“) mõis, Tamse mõisa põld (vabadikkude pered), Turpenurme k. (EK², EK⁴ „Nurme“, 3vk. „Турпенурме“), Mäe k. (2 peret, 3vk. „Мъ“), Külasema [kaasrõhk 3-ndal silbil] k. (EK² „Külasemaa“, EK⁴ „Külasemaa“, 3vk. „Кюллясемъ“), Paenasse [e lühike] k. (EK² „Painasoo“, EK⁴ „Painaste“, 3vk. „Пайнасте“), Kari (mõisa) põld, Männiku pered, Päelda [e pikk] k. (3vk. „Педля“), Rinsi [n lühike; illat. Rintsi] (kirik, koolimaja, saunad jne., = 3vk. „Ф. Граббенхофъ“), Levalõrma [Muhu murdes: leib, gen. leva] k. (EK² „Levalerma“, EK² „Levalõrmaa“, 2vk. „Леввалеппе“), Lepiku k., Igaküla (EK² „Igane“, 3vk. „Иггане“), Koguva k. (EK² „Kogova“, 3vk. „Коггова“), Rootsi-vare [!] k. (EK², EK⁴ „Rootsivere“, 3vk. „Ротсиферъ“), Nautse [t pikk] k. (EK² „Nautsi“, 3vk. „Науце“), Piirialune (pilkenimega „Tipika alev“; puud. kaart.), Linnusse k. (EK², EK⁴ „Linnuse“, 3vk. „Линноссе“), Linnusse põllutagune, Vanamõisa k., Lieskopa [ie < ē tugevas astmes] põld (küla Ridasiist lääne pool, sellega külg külje vastu; puud. kaart.), Ridasi ehk Nurme [loe: nurrme] põld ehk Mõisa [loe: mõiisa] põld (küla Vanamõisast vähe lõuna pool; puud. kaart.), Viiraküla [ii pikk, mitte ülipikk] (3vk. „Виира“), Viiraküla põllutagune, Kansi [n lühike] ehk Kansipõld (EK², EK⁴ „Kantsi“, 3vk. „мз. Ганценхофъ“), Suonda [o pikk] k. (3vk. „Зонда“), Suonda põllutagune, Lõetsa [t pikalt] k. (EK² „Leetsa“, 3vk. „Летса“), Lalli [ll lühike] k., Lehtmetsa k., Pärase k. (3vk. „Перрасе“), Ellama kirik, E. mõisa ja E. mõisa põld, Võlla mõisa [loe: võlla mõiisa] (3vk. „мз. Малкусталь“), Võlla k., Mäla k. (EK⁴

„Mõla“, 3vk. „Мелла“), Mõega [e lühike] küla (EK² „Mõlga“, 3vk. „Меггакюля“), Kaegu [e lühike] pered (2), Tusti [s lühike] k., Kuevastu mõis ja sadam (EK², EK⁴ „Kuivaste“), Oina [i pikk] k., Võiküla (EK² „Voi“, 3vk. „Вой“), Rässä [ss pikk] k. (3vk. „Ресса“), Simisti k. (EK² „Simiste“, EK⁴ „Simmiste“, 3vk. „Зиммистъ“), Raegma [e pikk] k. (3vk. „Райгама“), Pädaste mõis ja küla (3vk. „мз. Педдасть“), Al'java [l lühike] pered (3vk. „Алява“), Ahenda pere (üksikult rannas), Luiskama pere (Rässä küla juures), Suuremõisa (3vk. „мз. Гросенхофъ“), Luasuga [ua < ā] pere.

Jõed, maaninad, kaldakohad, saared, lahed, madalikud: Suonda jõgi, Nossá [ss lühike] suon; Suuremõisa laht (praegu merest eraldi, järvena; 3vk. „оз. Каберлахъ“); Seanina (maanina Saare põhjapoolses osas, kordoniga), Üügu [üü pikk, mitte ülipikk], pank, kõrge kaldakoht Kallaste küla ligi, Vahtna kordon ja kõrts (Orisaare vastas, Rootsivare juures), Saarenina, Või pank (Või küla ligi), Anduvälja pank (kõrge kallas Kallaste küla, A. talu ligi); — Kõenastu laid (selle elanikud „kõinlased“; EK² „Kenaste saar“, EK⁴ „Keinast“, 3vk. „Ос. Кенасть“), Kumari laid (Matsalu lahe vastas; 3vk. „Ос. Кумари“), Kesse [ss pikk] l. (EK² „Kesalaid“, EK⁴ „Kessulaid“, 3vk. „Кессалайдъ“, „Ос. „Шильдау“), Viirelaid [ii pikk, mitte ülipikk], EK² „Virelaid“, EK⁴ „Viirlaid“, 3vk. „Ос. Патерностерь“), Võibe [i pikk] laid (EK², EK⁴ „Võilaid“, 3vk. „Ос. Вейлайдъ“), Pühade kare (3vk. „Ос. Пюххадекарре“), Suurlaid, Papilaid, Nurme [r pikk] laid (praegu poolsaar, Aljavast lõuna pool); — Al'java abaja 'pikk, kitsa kaelaga laht Al'java perede ligi. — Muhu ja Saaremaa vahelised vähemad laiud, karged (nim. kare 'heina ehk rooga kaetud väike laid ehk madalik'): Üllik-laid (3vk. „Ос. Илликлайдъ“), Soara kare (Ülliklaiust vähe loode pool, eelmisest väikesem), Linnalaid 'väike laid, eelmisest loode pool, kalda ääres, Maasi-linna vastas', Must kare (Ülliklaiust umbes 1 verst ida pool), Kubjaste laid 'pikk kitsas laid eelmisest kagu pool, mille lõunapools. otsast Saare ja Muhu vaheline tamm üle käib', Andrusse [n pikk] kare 'kare Rootsivare külast 1 v. lõuna pool', Viuva [iu lühike] k. 'kare Koguva k. all', Vahtna k. (k. Vahtna küla all), Lehmalaid '(praegu) maanina vastu Kõenastu laidu', Pühakare (umb. 1½—2 versta Kõenastust idasse), Väina k. (eelmisest umbes 2 versta Tamsi pool [?]), Keslase [loe: kesslase] laid.

Saaremaa. Karja kih. — Külad kih. keskosas: Luulubä [uu pikk, mitte ülipikk] k. ja mõis EK² „Lulupää“, EK⁴ „Luulupää“, 3vk. „Лулупе“), Väl'ja k., Kuusiku k., Koiduväl'ja k., Pamma [mm pikk] k., Purtsa [t lühike, loe: purdsa] k. (3vk. „Пурць“), Tiitsuotsa [ii pikk, mitte ülipikk] k. (kus?), Varese (otsa) pered (kus?), Laugu [loe: lauugu] k. (EK² „Langu“, 3vk. „Лайго“), Nõmme k. (kus?), Metsküla, Aasuka [aa pikk, mitte ülipikk] k. (EK², EK⁴ „Asuka“, 3vk. „Ассока“), Angla [loe: aηηgla] k., Kaise [i lühike] k. (EK², EK⁴ „Kaisa“, 3vk. „Кайза“), Räägi [ää pikk, mitte ülipikk] k. (3vk. „Ряки“), Mätja [loe: mättja] k. (3vk. „Метья“), selle kõrval Taresta k. (3vk. „Тарпесте“), Lennaka k. (eelmistest umb. 1 v. edela poole; 3vk. „Линнака“), Pärsama [loe: pärsama] k. (EK² „Pärsama“, EK⁴ „Pärsama“, 3vk. „Персама“).

Püha kih. — Vätla [loe: vättla] poolsaarel olevad külad: Pisku [pisike] Rootsi k. ehk Pisku Root's, Suur Rootsi k. ehk S. Root's, Ennu [nn lühike] k., Saare (?) k., Kailuka [i lühike] k. (EK² „Kaeluka“, 3vk. „Кайлокъ“). — Vätla poolsaare kohal, umb. 6 versta rannast on Allirahu.

Ansiküla [n lühike] kih. [kirjakeeli „Anseküla“]. — Külad: Kaimri [loe: kaiimri] k., Indu [n lühike] k., Vintri [loe: vinttri] k., Löu k. (EK² „Lõo“, EK⁴ „Lõu“), Teesu [ee pikk, mitte ülipikk] k. (puudub kaart.), Easte k. (EK⁴ „Heste“); Tiinuse [ii pikk] mõis (puud. kaart.) ja Tiinuse ehk Kougatoma ~ Koubatoma k. (selle ligi, läänerrannal Koubatoma < ? Kaubatooma, kohal. murdes au > ou] sadam (EK² „Kaugutooma“, EK⁴ „Kaugatama“); Imari k. (EK⁴ „Imara“), Üidibe [üi lühike; pee = pea k.] (EK² „Idipe“, EK⁴ „Üüdiapä“, 3vk. „Идибъ“), Salme [loe: sallme] k. (3vk. „Сальмъ“), Tehumardi k., Suurna [uu ülipikk] k., Länga [η lühike; mitte „läηη“!] k. (3vk. „Ленга“), Tiirimetsa [ii pikk] k. (EK² „Tirimetsa“), Kuldi ehk Lassi [ss lühike] k. (3vk. „Лассикюла“), Möldri k., Metsalouka k. (puud. kaartidel), Louka k. (puud. kaart.), Lõmmala [mm lühike] k. (EK² „Lõmala“, 3vk. „Леммала“), Keskranna k., Mändina [n pikk] k. (EK², EK⁴ „Mändjala“), Irmuste k. — Väinad, lahed, saared, neemed: Pisune [= pisike] väin, Vahase väin (Vahase maa [= saare] ja Abruga saare vahel), Linnuseta maa, Kirju [r lühike] maa, Kaskse maa (kõik kolm väikest saart Abruka juures); Kotka

nina (saar Ans. kiriku ligi), Laidu [loe: laiidu] nina (saar eelmisest 1½ v. põhja poole). — Rannad, sadama kohad: Keskranna (samanimelise küla all), Tehumardi (saman. k. a.), Tasi (kohtumaja juures), Salme [loe: sallme] rand (s. k. a.), Läätsa [Läätse? loe: läättsa], Laiduna ehk Laidu [loe: laiidu] nina, Ansiküla, Kaimre, Indu, Vintri, Ärgandi, Sääre (kõik Riia lahe pool); Karuste, Sepana ehk Sepanina rand, Lõu, Koubatoma, Üüri (3vk. „Эри“), Labuna ehk Labu nina, Lõmmala (sanim. k. all), Lahedaga, Varuli rand (kõik Balti mere pool). — Rahud: Veise [loe: veiise] r., Kõngru r., Kaimri Must r., Abruga Must r., Virv (rahu Abrukast edela poole), Leetse [loe: leettse] rahu, Kärmeste r., Suur r., Pisku r. (suure rahu ja Abruka vahel). — Järved: Soomardi [oo ülipikk] järv, Rakk 'väike järv Lassiküla all, kust kaks jõge välja voolavad, üks Riia lahte, teine Balti merde' (rakk tähend. Saaremaal üleüldse suuremat loiku, mis ka suvel ära ei kuiva).

(Järgneb.)

A. S-te.

Kirjandusline ülevaade.

Richard Rohti eskiis „Hümnid Paanile“.

(„Noor-Eesti“ kirjastus — 1922. Hind 200 mrk.)

Meie tänapäevase kirjastamiskriisi juures on algupärased ilukirjanduslised teosed haruldasteks asjadeks saamas. Oleme juba nagu harjunud kirjanikkude kaebusega, et nende uued tooted kirjastajat ei leia. Kirjastajad oma poolt kurdavad jälle, et „raamat ei lähe“.

Ka käesolev Richard Rohti eskiis „Hümnid Paanile“ on ilmumisega tublisti viibinud, sest et ta pidi müügile tulema juba läinud aasta jõuluks; ilmus aga alles nüüd suve alul, mil ilukirjanduse harrastajatel huvi kirjanduse vastu harilikult kõige madalam. Teiselt poolt aga näib, et kevade on „Hümnid Paanile“ ilmumisajaks just kõige kohasem ja sündsam. Sest see teos viib meid rohelisse loodusesse, suurde Paani kuningriiki. Ta tahab olla lugulauluks Paanile ja tema riigile — metsadele, metsateedele, soodele, järvedele ja põldudele ning kogu elusale loodusele.

Vahest ükski eesti noorematest kirjanikkudest ei ole arvustuse teravaid piike nii valusasti tunda saanud kui Richard Roht, juba oma esimesest teosest peale. Tema kohta on arvustus iseäranis vali ning halastamata olnud, sagedasti ilma suurema põhjusega, nii et karmid krii-

tikud mõni aeg hiljemini oma väiteid varemini arvustatud tööde kohta revideerimise alla on võtnud ja neid Rohti kasuks muutnud (näit. F. Tuglas).

Arvustuse poolt on Rohtile ette heidetud, et ta ikka jälle vanu süsheelid kordab, et ta kompositsioonikehv, et tal puudub algupärasus jne. — pahatihti ka ülekohtuselt, mitte kirjanduslisil põhjusil, vaid hoopis teisil, mille juures siin peatada liiga pikale viiks.

Richard Rohti romaaniga „Minevik“ sündis peajoontes umbes sama lugu. Ainult H. Raudsepp hindas „Mineviku“ väärtusi ning puudusi enam-vähem õiglaselt, kuna teised (Semper jne.) otse isiklikuks saades kõik oma sapi teose kallal välja kallasid, oletades kõnesolevas autoris isegi võimiste puudumist romaani kirjutamiseks.

Kirjaniku praeguse uue teose kättevõtmisel kerkib sellepärast nagu iseenesest küsimus, kas jääb arvustajatele õigus või purunevad nüüd nende väited. Kui kaugemale on jõudnud Richard Roht oma ilukirjanduslikes arenemises? Ei ole mõtteski kiita, kui juba alguses tähendan, et Roht eskiisiga „Hümnid Paanile“ kaugemale on edasi jõudnud, andes enam-vähem kunstiküpse teose.

Eskiisi „Hümnid Paanile“ konstruktsioon, kondikava on autori poolt õieti huvitavalt ning suurepäraselt ja küllaltki psühholoogiliselt põhjendatult komponeeritud. Ühel pool Paan, „Kosmose konsul maa peal“.

„Nüüd reisib ta maad mööda oma saatkonnaga, see loodusilu ja vägevuse jumal, astub metsa ääri ja heinamaid kuulmata kabjamüdinale, kuulmata nümfide ja faunide naerul, kiljatusil, nägemata vallatusil.“ Ta õnnistab „kollendavat rukist: saa varsti leivaks, täida inimkohte, anna inimesile aimu looduse luulest ja vägevusest. Ta ei nea ka neid, kes mullapõuest toovad välja varandusi, kalliskive, kulda ja hõbedat, kivisütt. Paan võib ka hirmus olla: „Üksainus saladuslik naeratus — ja langevad puruks teie linnad, teie vabrikud, teie aeroplaanid lendavad ülevalt alla.“ Ja sügisel otsib Paan „endale metsades talvekõks parajat karunahka ja peab jahti, see vana auväärt jumal. Nüüd joob ta oma kangemad viinad ja on natuke kinnine. Ta kõnnib nüüd üksi ja salaja kui hirv. Keegi ei näe nüüd teda, isegi ta saatkond mitte. Ajuti jääb ta metsade äärtele vana puu alla seisma, nõjatab tüve vastu, tukub, pilgutab silmi ja loeb tähti. Tähed aga vilguvad miljarditena, puistates vanale hallile jumalale puru silma. Kusagil soode taga kisendavad nepid. Tuul sasib jumala habet, oksad kohisevad. Jumalal on külm. Ta aevastab kõvasti ja läheb edasi.“ Ta on looduse valitseja ning kõige elu juhtija oma kuningriigis.

Sellele jumalale, Paanile, ja tema vägevale ning suurele riigile on autor oma hümnid pühendanud, kiituselaulud laulnud. Paani ja tema kuningriigi austajaks on eskiisi inimlik peategelane kunstnik Drewerk, kes meelitatud temast suvitama „Tuulemäele“, kus lai horisont ja mis kaugel linnadest ning raudteest. Siin laulab ta lugulaule Paanile ja tema kuningriigile. Kenad, ilusad ning luulelised on need lugulaulud ja looduse pildid, mida kunstnik maalib Paani ja tema riigi auks. Kuulake näit, kuidas ta heitlikust ilmast kirjutab:

„Täna on heitlik ilm, üks neist imeilusaist troopikailmust meie põhjamaal: poole tunni jooksul tõuseb sinine pilv, taevaskõrgus lähedaks, kõik liigub, tuuled kohisevad, puud painduvad hirmunult, vihmajooned jooksevad üle taeva kui nuhtluspiitsad. Kuid äkki on kõik vait, tasane soe vihm langeb kohinal üle maa. Kümme, viisteistkümmend minutit kestab see, siis lööb taeva-alune heledaks, selgub pea, päike juba paistab pilve ääre vahelt, langevad viimased piisad — hõbe, hõbe, selge sula hõbe, puhas kui kristall. Puulehed on helerohelised, päike teeb metsa plekiliseks ning ruttu selguvad suured sinised tükid taevast, pilved muutuvad valgeiks, kaovad, sajavad maha kaugustes, taeva sinetus lähedaks, toredamaks, jõulisemaks, taevaskõrgus on kui sini-sinine Põhjameri, mil ujuvad valged jääpangad. Aga päike on soe, aga mets on roheline ja vaikne, nurmed auravad, lugemata putukad pirisevad kui Aafrikas. Kuid juba võib näha taevakaarel uut valmivat sinist pilverüngast, pea tuleb uus valing, uus troopika hoog — ja maa muheneb märjas ja niiskuses kui täisjoodetud rind.“

Suvitades „Tuulemäel“ puutub Drewerk kokku reaaleluga, tutvub preili Ottensonidega — Eva ja Isiga, kellega tekivad suvised kuramaashid ehk armulood. Esimene neist tugev, pikk, sirge, kelles räägib ema, kes aga siiski tahab moepreilit, ilmadaarni mängida, olles õppinud Moskvas arstiteadust, keraamikat ning olnud ehk joobunudki suurlinnast. Isi nõrk ja ebagraatsiline oma liigutustes, aga siiski võluv, saladuslik, ärritav ning mõistatuslik.

Selle suise kuramaashi arenemise jooksul õpime tundma ka teisi jutu tegelasi, nagu tõusikuid, kahe eespool-nimetatud preili vanemaid, härra ja proua Ottensoni. Varemalt on nad olnud lihuniku-abielupaar. Nüüd aga ostnud enesele mõisa ja tahavad olla peened mõisasaksad. Ottensonide õnnetuseks võõrandatakse aga mõis, missuguse olukorraga sugugi leppida ei jõuta, ehk küll muidu Eesti Vabariiki näikse nagu toetatavat. Nende võõrad ning külalisedki — punapükstega ratsaväeohvitser, riigiametnik ja teised — on kõik nende sarnased, — igal sammul väljendub endine amet ja maneer, kuigi seda mitte enam välja ei taheta lasta paista.

Siis niisugused vanad mõisateenrid, nagu seda on Tsohra Mari, Kärsa Ado, kaheksakümnekolme-aastane endine mõisa toapoiss, ja Aida Juhan, endine mõisa aidamees. Ei jõua ka nemad enam meie aega mõista. Ado seletab: „Tii ütlet — jagatas maad! Ei ole näa viil nii nõrga, et umma maad teil jumalamuido jaka laskva. Näil um viil jõudu külländ. Nende vastu ei jõvva tii viil midägi.“ Ehk siis omakeskel:

„Vahest ajuti ütlet Juhan:

„Ja mis'sa tiid...“

Ning Ado vastab:

„Ega midägi tetä ei öle...“

Ja jällegi vaigitakse.

Siis tõuseb teine üles ja ütleb :

„Vaja minnä kajja...“

Ning teine vastab :

„Vaja jah, kuis'sa muidô saad.“

Nii — „need kaks grenadeeri“, need kaks mineviku varju kahekesi — Ado ja Juhan, kes kaovad juba lähema ajaga ja keda nagu tahaks hea meelega tulevase põlve jaoks muuseumi asetada. Roht oma eskiisis „Hümnid Paanile“ on seda ka teinud, luues tõetruud kujud.

Nendega seltsib ka Kriuka Kusta, see „küla d'Annunzio“, nagu kirjanik teda nimetab. Kriuka Kusta käib mõisa teenrite pool, viibib ühes nendega sagedasti kalal jne. Ta iseloomustab ise end :

„Rikkust ja vara ma'i taha, — hää, ku kõtt egäpäiv täüs saa. Viin kah om üks kõrvaline asi, tää ku nii ette tulõ. A tütrik iks om tuu õigõ elorõõm.“

See kõik on meie olevik ühes „mineviku varjude — grenadeeridega“ — Paani, loodusjumala, riik ja loodus. Elatakse, tegutsetakse, armastatakse ja surrakse, kadudes jälle Paani maamulda, kust tulduki. See on igavene ringkäik „Kosmoses, kelle konsul Paan maa peal“ ja kunstnik Drewerk tema prohvet.

See on teine pool — igapäevane reaalsus oma proosa ning luulega.

Esialgsel pealiskaudsel lugemisel jääb küll mulje, nagu ei oleks autor seda kaht poolt küllalt kindlasti ja psühholoogiliselt põhjendatult ühte suutnud liita, üheks suureks koguteoseks sulatada. Süvenedes jõuame aga teisele otsusele. Eskiis „Hümnid Paanile“ on kui üks kunstirikas pilt, mille fantastiliseks ja müstiliseks fooniks Paan oma looduse — metsade, soode, järvede ja põldudega, kuna Drewerk, Ottensonid, Kärša Ado, Aida Juhan jne. meile kui kompositsioon reaalelust esinevad. Aga et foon ja kompositsioon siiski mitte esimese vaatlemise juures otsekohe üheks tervikuks ei liitu, lähedalt seotuna esile ei tule, siis tuleb see käesoleva teose puuduste-kontos ära märkida. Sellega tahaksin osalt ka seletada, miks autor teose eskiisiks on ristinud.

Küll kõlavad ka selleski Rohti teoses nii mitmed meile juba varemalt tuntud Rohtile armsad motiivid ja viisid, kuid juba kaugusest. Kirjanik on oma uues teoses asunud uuele teele või õigemini — omapärasuse, oma iseloomule ning talendile vastava ala otsimisele, olles enam-vähem vabanenud võõra kirjanduse mõju alt. Üldiselt paneb „Hümnid Paanile“ lugeja veenduma, et kirjaniku kohta on teostumas see, mida kirjutanud aastate eest Henrik Visnapuu temast, „et Rohti talendi intuiitivne külg sedavõrd küllalt tugev on, et intellekti arenedes anda paremaid töid kui meil seni proosakirjanduses üleüldse on ilmunud“.

Roht on eskiisiga „Hümnid Paanile“ astunud noorema põlve kirjannikkudest peaaegu esimesena Eesti looduse ja maaelu kujude juurde

tagasi. Tema ei hinda ega ülista enam ainuüksi linnakära ja vabriku-
õhku ning masinat. Ta püüab omapärasusele Paani kuningriigis:

„Miks ei peaks ma siis austama Paani, miks peaksin teda mudaga
loopima, nagu nüüd moes, ja austama ainult masinat?“ küsib Drewerk
eneselt.

„Hümnid Paanile“ tahab minu meelest olla nagu tähiseks sinna-
poole, kust peale algab tervenemine meie ilukirjanduses, mis elab praegu
kriisi üle.

J. Albreht.

Toimetusele saadetud kirjandus.

C. H. Niggol: Kasvatuse radadel. II jagu: Kasvatus enne
kooli. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisuse kirjastus. 228+X lhk.

Ferdinand Peterson: Taluehitused. „Rahvaülikool“ Tal-
linnas. 76 suurt lehekülge.

Aksel Kallas, Jõhvi õpetaja: Sealtpoolt kaldalt. Igaviku
kohin rõõmu ja mure ajal ning kõige kõrgemate aadete kaitse
uuema teaduse põhjal. I. Olemise algallikatel. Graafiline ühing
„Kiri“ Pärnus. 144+VIII lehek. Hind 120 mrk.

Novel Notes by Jerome K. Jerome with explanatory notes etc.
for the use of schools, edited by W. Clanman. Prantsuse ja
Inglise kirjanikud Eesti koolidele nr. 3. „Rahvaülikool“ Tallinnas.
112 lhk.

Notes and Explanations to Novel Notes (Jerome K.
Jerome), compiled W. Clanman. „Rahvaülikool“ Tallinna. Lhk.
113—344. Hind 200 mrk.

Murdesõnad Põhja-Eestist. Kirjakeeles tegelikuks tarvituseks
valinud ja esitanud A. Saaber-Saareste. Noor-Eesti
kirjastus. Tartus 1921. 88 lhk.

Eesti sõnade tuletus. Kirjutanud K. Leetberg Rakveres,
M. Levmanni trükk 1921. 32 lhk.

Akadeemilise Emakeele Seltsi Aastaraamat I. 1920.
Tartu 1921. 24 lhk.

Eestlasele Eestini. Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetused
II. Tartu 1921. 70 lhk. Hind 50 mrk.

Valkea käärme. Toimetanud ja tõlkesõnastikuga varustanud M.
Nurmik. Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetused nr. 3.
Soome kirjastik nr. 2. Ed. Bergmanni trükikoda, Tartus. 32 lhk.

15.000 uutsugunime. (Lisa albumile „Eestlasele Eestini“.)
Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetused IV. Tartu 1921. 68 lhk.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel

ilmunud raamatuist on järgmised saadaval:

Joh. Aavik: **Pundused** nuemas Eesti luules. Hind 75 m.
Fr. R. Kreutzwald: **Reinuvader Rebane**. Hind 85 m.
Suve Jaan: **Luige Laos**. Hind 40 mk.

Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.

J. Jõgever: **Eesti keele häälikute ajalugu**. Hind 35 mrk.

Joh. Kunder: **Eesti vanemad laulikud**. Hind 20 mrk.

Balthasar Russov: **Liivimaa kroonika**. Tõlkinud K. Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.

Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik**. Hind 35 mrk.

Matemaatika sõnastik. Kolmas täiendatud ja laiendatud trükk. Hind 50 mrk.

Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajaajooline kirjeldus. Hind 25 mrk.

Kristian Jaak Peterson. Laulud, päevaraamat ja kirjad. Hind 150 mk.

K. Ramul: **Ihu ja hing**. Psühholoogilised loengud. Hind 50 mk.

J. V. Jannsen. **Kolm juttu**: Maatargad, Uus variser, Voldemar ja Jüri. Hind 50 marka.

Lydia Koidula: **Ojamõlder ja tema minija**. H. 40 m.

Eino Leinõ: **Helkalaulud**. Tõlkinud Aug. Anni. Hind 60 marka.

Joh. Kunder: **Kroonu onu**. Nali kahes vaatuses. III trükk. Hind 40 marka.

G. Flaubert: **Kolm lugu**. Tõlkinud A. Saareste. Hind 75 marka.

Fr. R. Kreutzwald: **Paar sammukest rändamise teed**. III trükk (Ilmumisel.)

„Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral: XIII (1918/19), XIV (1920) ja XV (1921). Hind à 200 marka aastakäik.

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10–20 marka.

Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäike (I–IV, VI–IX), müügihind à 50 mrk.

P e a l a d u: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Tartus, Gildi tän. 8.

„Postimehe“ trükk, Tartus.